

USMENOKNJIŽEVNI OBLICI KAŠTELANSKOG KRAJA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU

Kasalo, Antea

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:226134>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**USMENOKNJIŽEVNI OBLICI KAŠTELANSKOGA KRAJA U
ETNOLOŠKOM KONTEKSTU**

ANTEA KASALO

SPLIT, 2018.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska usmena književnost

**USMENOKNJIŽEVNI OBLICI KAŠTELANSKOGA KRAJA U
ETNOLOŠKOM KONTEKSTU**

Studentica
Antea Kasalo

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2018. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Crkveno-pučka baština.....	4
2.1. Advent.....	5
2.1.1. Sveta Barbara.....	5
2.1.2. Sveti Nikola.....	6
2.1.3. Bezgrješno začecé Blažene Djevice Marije.....	7
2.1.4. Sveta Lucija.....	8
2.2. Badnjak.....	9
2.3. Božić.....	10
2.4. Silvestrovo.....	12
2.5. Nova godina.....	13
2.6. Sveta tri kralja.....	14
2.7. Uskrs.....	16
2.8. Gospa Stomorije.....	16
3. Društvene zabave.....	17
4. Krnjeval.....	18
5. Novela.....	20
Miljenko i Dobrila.....	20
6. Zaključak.....	23
Literatura.....	24
Sažetak.....	26
Summary.....	27

1. Uvod

Zavičajna povijest, odnosno povijest svakodnevice raznih hrvatskih krajeva prenošena je iz jedne generacije u drugu i na taj način nedostatno obrađivana. Hrvatska je zemlja obogaćena mnogim pričama, legendama, mitovima, vjerovanjima, običajima ljudi. Lijepa je istina da se svaki dan nešto pronalazi i na taj način nauči, a s druge strane, mnogo se toga još skriva u utrobi majke zemlje.

Hrvatskoj usmenoj književnosti pripadaju: bajke, pripovijetke, predaje, legende te drugi prozni i dramski oblici koje određuju duboko prepletene povijesne veze. U njoj se dodiruju i prepleću različite tradicije, mediteranske, srednjoeuropske, panonske, balkanske, te otud izviru distinktivna svojstva i posebnost, a specifično hrvatskom čini ju jezik (s trima narječjima: čakavskim, kajkavskim i štokavskim) na kojem su ju pripovjedači ili pjevači slušali, čitali, zapamtili i potom dalje prenosili.¹

Kaštela, primorski kraj uz Kaštelanski zaljev, urbanizirano su područje s bogatom poljoprivrednom okolicom (vinova loza, voće, povrće, cvijeće), razvijenom industrijom (cement, kemijska industrija) i turizmom. Sastoji se od sedam manjih općina koje čine grad Kaštela. Od zapada prema istoku nižu se Kaštel Štafilić, Kaštel Novi i Kaštel Stari (Donja Kaštela) te Kaštel Lukšić, Kaštel Kambelovac, Kaštel Gomilica i Kaštel Sućurac (Gornja Kaštela). Na području današnjih Kaštela, u starije željezno doba – od IX. do V. st. pr. Kr. – nastala su prva ilirska naselja (gradine) na području lokaliteta Biranj, Luko i Ostrožine, a iz starokršćanskog i starohrvatskoga razdoblja potječe veći broj građevina; ostatci crkvice i građevina starohrvatskih vladara pronađeni su na lokalitetima Bijaći, Putalj, Kozice, Lažane, Ostrog i Sv. Petar od Klobučca.² Kada je uvedena nova upravna podjela 1822., na području Kaštela osnovane su male općine (tzv. sindikati): Lukšić i Kambelovac (zajedno s Kaštel Sućurcem i Kaštel Gomilicom) koji su pripadali splitskomu kotaru i sindikat Novi (s Kaštel Štafilićem i Kaštel Starim). Godine 1847. spojili su se sindikati Lukšić i Kambelovac.³

Slušajući razne priče ljudi, čitajući mnoge zapise u knjigama koji su nastali bilježenjem i analizom priča predaka koji su boravili na području Kaštela, predstavljena je velika i bogata tradicijska povijest grada za koju mnogi ne znaju. U daljnjemu tijeku rada detaljnije će se predočiti i analizirati usmenoknjiževni oblici kaštelanskoga kraja u etnološkom kontekstu.

¹ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417>, pristupljeno 17. kolovoza 2018.

² <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30785>, pristupljeno 21. kolovoza 2018.

³ Isto.

Predočit će se ljudsko društvo i kultura, odnosno način života koji tom društvu daje poseban značaj. Cilj je daljnijega rada prikazati crkveno-pučku baštinu grada Kaštela, društvene zabave, krnjevale, druženja u prirodi, značajne povijesne priče i mnoge druge događaje i pojave da bi se postiglo bolje razumijevanje i poznavanje kaštelanske povijesti, običaja i načina života ljudi. Važno je uvidjeti da razumijevanje prošlosti uvelike utječe na prihvaćanje sadašnjosti i poboljšanje budućnosti u načinu razmišljanja, donošenju odluka, međuljudskim odnosima utemeljenim na poštivanju različitosti i prihvaćanju. Za sva Kaštela karakteristična je crta duhovitosti. Jedna od značajnijih činjenica jest da se ne prodaju lako priče. Drugim riječima, to su ljudi koji ne padaju na lijepe riječi i brzo pročitaju druge. Nije im nedostajalo zabave i humora. Isto tako pouka je uvijek prisutna u životu, običajima i pričama. Zato se i drže čvrsto svojih običaja te pričaju o tome. Cilj je ovoga rada uočiti kako svako mjesto, ma koliko maleno, posjeduje svoje običaje i tradiciju, te da je značajno blago njegove tradicije. Kao maleno mjesto pored Splita, Kaštela zapravo imaju vrlo bogatu povijest i tradiciju koja je vrijedna otkrivanja.

2. Crkveno-pučka baština

Svako mjesto ima svoje običaje koji se usko vežu uz različita crkvena događanja, odnosno blagdane. Crkva je imala veliki značaj u životima predaka, moglo bi se reći mnogo jači utjecaj nego što ga danas ima.

Veliku ulogu u donjokaštelanskome društvu prve polovice dvadesetoga stoljeća imala je Katolička crkva, a crkve u naseljima bile su jedno od glavnih žarišta društvenoga života.⁴ Crkva je bila uistinu mnogo prisutna i značajna u životu mještana od rođenja pa do smrti. Uostalom, i sam smještaj crkvice okruženih poljem koje kaštlanski težaci svakodnevno obrađuju ukazuje i njihovu stalnu povezanost.⁵ U prvoj polovici dvadesetoga stoljeća donjokaštelanske župe nastavljaju pobožnost svecima kojima su crkvice posvećene, a među njima može se posebno istaknuti pobožnost prema Gospi Stomoriji kojoj će se stanovništvo obraćati u teškim životnim trenucima zavjetnim darovima i molitvama kao svojoj zagovornici i tješiteljici.⁶

⁴ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *Donjokaštelanska svakodnevica*, Difo, Zagreb, 2002., str. 72.

⁵ Isto, str. 48.

⁶ Isto, str. 50.

2.1. Advent

U pučkoj baštini u trogirskom i kaštelanskom kraju prvim čelom Božića smatra se blagdan Svih svetih, na Korčuli to je blagdan sv. Martina⁷ a u Bosni i Hercegovini dani nakon blagdana Svete Katarine Aleksandrijske smatraju se početkom adventa.⁸

Advent je razdoblje koje karakteriziraju post, pobožnost, molitve, mise (osobito zornice) te opća duhovna i tjelesna priprava za doček najradosnijega kršćanskoga blagdana, Božića.⁹ Četiri su nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista.¹⁰ U adventu hrvatski katolici posebno štuju blagdane: sv. Barbare, sv. Nikole, Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije, sv. Lucije i sv. Tome, a uz adventske blagdane vezuju se različita narodna vjerovanja među kojima su najčešća o proricanju budućega ženika ili nevjeste.¹¹ Po običajima koji nose božićne simbole, glavni dani za početak božićevanja vezani su uz ove blagdane.¹² U kaštelanskom su se kraju posebno istaknuli običaji za vrijeme: sv. Barbare, Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije i sv. Lucije. Velik je značaj tih blagdana za mještane i svakoga od njih su osobito cijenili te pridavali veliku važnost.

2.1.1. Sveta Barbara

Barbara je rođena u koncem osamdesetih godina 3. st. u Nikomediji.¹³ Otac joj je bio bogati poganim koji je „ za nju sagradio i bogato opremio kulu, gdje su čuvari motrili da joj se tko ne približi. Kada je Barbara saznala za kršćanstvo, pozvala je vjerskoga učitelja prerusenoga u liječnika. Zavoljela je i prihvatila kršćanstvo. Za vrijeme odsutnosti svoga oca Barbara je radnicima zapovjedila da na kuli probiju i treći prozor. Kad se otac vratio ona mu je pripovijedala da duša prima svjetlo kroz tri prozora: Oca, Sina i Duha Svetoga. Zbog njezina

⁷ Usp. Žanetić, Katarina; Dragić, Marko, *Sveti Martin u korčulanskoj tradicijskoj kulturi*, Bosna franciscana 46, Sarajevo 2017. 395.- 414.

⁸ Vidi: Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 7, Mostar, 2011., str. 260.-287.

⁹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 142.

¹³ Kao mjesta rođenja navode se i Heliopolis u Egiptu ili Nikozija u Maloj Aziji, piše Dragić u prethodno navedenom radu.

kršćanstva otac se razjario i dao je vlastima koje je pak staviše na muke. Na njegov zahtjev vlasti su mu predale kćerku i on joj je odrubio glavu. Vraćajući se kući pogodila ga je munja. Zbog toga je sv. Barbara zaštitnica vojnika, topništva, ljevača topova i vatrogasaca, a zaziva se u pogibelji od nesretnoga slučaja i iznenadne smrti.¹⁴

Slijedom legende o gromu koji je usmrtio njezina oca, sv. Barbara je među zaštitnicima od oluje, požara i vatrogasaca, stoga se u ikonografiji svetica prikazuje sa zvonima koja oglašavaju opasnost.¹⁵

U kršćanskoj tradiciji Hrvata usmenim putem prenose se pučke lirske pjesme i molitve sv. Barbari, pa se tako u kaštelanskoj tradiciji nekada davno pšenica sijala upravo na blagdan Sv. Barbare, za razliku od danas, kada se najčešće sije na Sv. Lucu. Starije generacije i danas pričaju o tom običaju mještana. Dan sv. Barbare slavi se 4. prosinca, a predstavlja početak ciklusa Božićnih običaja, sisanje boba, blagovanje *slanega graja, boba i leće*, odnosno mješavine različitih grahorica i žitarica.¹⁶ Taj dan u narodu je poznat po sisanju pšenice, gatanju i proricanju. Na dan sv. Barbare u narodu se znalo govoriti:

„Na Svetu Barbaru, najbolji su bobi posijani.“

„Kako vrime na Barbaru, tako četrdeset dana.“

„Ako na Barbaru zagrmi barem jedan put, bit će grmljavine češće.“¹⁷

2.1.2. Sveti Nikola

Sveti Nikola – biskup najvjerojatnije je rođen 268. godine Lyciji u Maloj Aziji.¹⁸ Roditelji su mu bili kršćani, a stric mu je bio nadbiskup u Miri, koji je i zaređio Nikolu. Kad su mu roditelji umrli Nikola je razdijelio svoj imetak sirotinji. Nakon smrti nasljednika njegova strica izabran je za biskupa u Miri. O njegovu je životu sačuvano nekoliko predaja i legendi, a

¹⁴ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 417-418.

¹⁵ Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 149.

¹⁶ U Muzeju grada Kaštela izvješen je kalendar kaštelanskih Božićnih običaja među kojima su i oni vezani za sv. Barbaru

¹⁷ Muzej grada Kaštela (<http://www.muzej-grada-kastela.hr/priceobicajiadvent.html>, pristupljeno 27. kolovoza 2018.)

¹⁸ Marko Dragić, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 7.

jedna od njih govori da je Nikola, „čuvši za nekoga plemića u gradu koji je ostao bez novaca, pribavio miraz za njegove tri kćeri” tako što je tri noći uzastopce kroz plemićev prozor ubacivao po vrećicu sa zlatnicima. Otkriven je nakon treće vrećice, ali je zamolio plemića da to nikome ne kaže. Otuda je tradicija potajnoga stavljanja darova dobroj, a šiba lošoj djeci u prozore, čizme i sl. Prema legendi sv. Nikola je krenuo u Svetu zemlju, ali je nastala strašna oluja te brod zamalo nije potonuo. Sv. Nikola je zaprijetio valovima i oni su se smirili. Tako je sv. Nikola postao zaštitnikom mornara i putnika. Legenda o sv. Nikoli pripovijeda kako je taj svetac došao u gostionicu i otkrio da gostioničar krade djecu, ubija ih i njihovo meso služi gostima. Otkrivši troje djece sakrivene u posudi za rasol, učinio je nad njima znak križa i djeca su se vratila u život. Tako je postao zaštitnikom male djece.“¹⁹ „U primorskim krajevima posebno se štovao sv. Nikola zaštitnik pomoraca. U narodu se taj svetac zove sv. Mikola ili sv. Mikula ili sv. Miko. U Splitu se vjerovalo da sv. Mikola bogatima donosi darove. U Kaštelima nema narodnih običaja vezanih za taj blagdan.“²⁰

2.1.3. Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije

„Na čast Presvetoj Djevici Bezgrešno Začetoj i Predteči Gospoda Krista Bratovština ove župe, koja je pod Njegovim Imenom, ovaj hram sa pridodanom gradnjom o svojem trošku podiže Godine Gospodnje 1765.“²¹

Crkva bezgrješnoga začća Blažene Djevice Marije nalazi se u Kaštel Štafiliću. O marijanskoj pobožnosti Štafilićana govore mnogobrojni i skupocjeni zavjetni darovi koje su generacijama ostavljali svojoj Gospi, a u crkvi se čuva ikona Bogorodice s Djetetom koju je prema predaji donio u Kaštel Štafilić Ivan Štafileo iz Poljske (dar poljskoga kralja Sigismunda).²² Stoga su mještani Gospinu ikonu osobito štovali i smatrali čudotvornom.

„Bog je Mariji, Isusovoj majci, podario milost sačuvanosti od istočnoga grijeha od početka njezina postojanja. Blažena Djevica Marija u otajstvu Božića uz malog Isusa ima

¹⁹ Isto, 12.

²⁰ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 420-421.

²¹ Natpis nad južnim vratima crkve.

²² Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *Donjokaštelanska svakodnevica*, Difo, Zagreb, 2002., str. 52.

glavnu ulogu. Zato joj pučka pobožnost u doba Došašća posvećuje osobitu pažnju, koja se na poseban način odražava u zornicama, ranim jutarnjim misama na čast Majci Božjoj.“²³

„U Kaštelima su se na taj blagdan skupljale masline u krtole i nosile na poklon Gospi u crkvu.“²⁴

2.1.4. Sveta Lucija

Sveta Lucija rođena je u Sirakuzi na Siciliji u 3. st. U bogatoj obitelji. Otac joj je rano umro a majka joj je „bolovala od neizlječive bolesti pa ju je Lucija nagovorila da pođe na grob sv. Agate u Kataniju. Ondje se Luciji ukazala sv. Agata rekavši joj da će joj majka ozdraviti, a da će ona podnijeti teške muke. Lucija je sve imanje razdijelila siromasima. To je rasrdilo mladića za kojega je bila zaručena, te on prijavi vlastima da je prigrlila kršćanstvo. Bila je ustrajna u vjeri te je vojnicima naređeno da je odvedu. Premda je bila svezana užetima i upregnuta u jaram volova nisu je mogli pomaknuti s mjesta. Tada je upravitelj naredio da je spale, ali je vatra nije ni dotaknula. Na koncu je jedan od vojnika izboo bodežom u vrat i ona je umrla.“²⁵

Raširen je običaj u Hrvata da djevojke ali i mladići „na blagdan Svete Lucije ispisuju imena svojih simpatija na dvanaest (negdje 11, a negdje 13 papirića). Često bi jedan papirić ostajao prazan. Do Božića bi svaki dan, uglavnom nakon zornice gubili ili u vatru bacali po jedan papirić, a poslije Polnočke otvorili bi zadnji papirić i vjerovali da će se udati odnosno oženiti s osobom čije je ime na papiriću. Ukoliko bi djevojci ili mladiću ostao prazan papirić vjerovalo se da se u nastupajućoj godini ta djevojka neće udati odnosno taj mladić neće oženiti.“²⁶

U kaštelanskom su se kraju točno u ponoć palile maškule i kad bi se čuo njihov pucanj počela bi zvoniti crkvena zvona. „Dici bi sv. Luce nosila darove u bičvicu il’, ako nisu bila dobra: šibu, kapule i luga. Sveta Luce je dolazila noću na “tovarčiću”, a djeca bi već dan ranije ispred vrata ostavljala vode i trave za tovara. Darovi su bili: suhe smokve, orasi, mendule,

²³ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 421-422.

²⁴ Isto, str. 422.

²⁵ Isto, str. 425-426.

²⁶ Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 21, No. 1, Split, 2014., str. 104.

komad kotonjate. Od Sv. Lucije pa do Božića skupljala su se drva na kojima je trebalo ispeći pršurate“²⁷

2.2. Badnjak

Od pamtivijeka za vrijeme Badnjaka uvriježeni su običaji u kojima ljudi teže za duhovnim blagostanjem i optimističnim budućim razdobljem. Narod žudi za mirom, srećom, zabavom i duhovnim bogatstvom. Upravo su se tako razvili i brojni običaji u skromnom i živahnom gradu Kaštelima gdje veselja i radosti u malim stvarima i iskrenim međuljudskim odnosima nije nedostajalo, što Ivan Carev opisuje riječima:

Kako su stari pričali, svake bi godine osvanula jarpa ognja na Božić u jutro na srid sela. Mladost bi donášala badnjake iz polja i šume, pa i iz dvorišta, na Badnju večer. Tu bi se na Božić posli podne donilo vina, svaki domaćin po jedan vrč od 3 do 5 litara. Uokolo po sagnjima i klupama posidali bi starci, glavar sela, uprave bratovština i župnik. Tu na srid sela bi se grijalo, pušilo, pilo i nazdravljalo. Mladež bi pivala Božićne pisme. Uokolo bi se nakupile žene i divojke. Veselju nikad kraja. Dok za svakom nazdravicom, pucali bi maškali (mužari). (...)²⁸

Sljedeći izvori navode nezaobilazne karakteristike narodnih običaja za vrijeme Badnjaka na području grada Kaštela koji u svakom pogledu obiluju obiteljskim značajkama, odnosno zajedništvom i toplinom.

„Badnjak je folklorom najbogatiji dan u godini, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: Badnje jutro i dan i Badnju noć. Badnje jutro i dan karakteriziraju: djeca – jutarnji čestitari (kvočke, položaj, badnjičari); obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; koledanje i veseljanje; blagoslov ovaca; glorijani; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana,

²⁷ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 428.

²⁸ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 91.

domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; divinacije.“²⁹

U hrvatskoj kršćanskoj tradicijskoj kulturi obvezno je „škropljenje blagoslovljenom vodom, jer je blagoslovljena voda prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila.“³⁰

U kaštelanskom kraju djeca su „blagoslivljala krštenom vodom i tamjanom koji se stavljao u šumpreš (glačalo).“³¹

Od zore na Badnji dan do Sveta tri kralja iznimno je važno drvo badnjak. „U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije lišće otpalo. Druga je vrsta badnjaka - klada, panj ili truplo stabla dugo od jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta. U Dalmaciji, na otocima i Istri to je bio najčešće panj masline ili česmine. Najčešće se pale tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući i k tome još za ono muško čedo koje će se roditi iduće godine.“³² U kaštelanskom kraju muškarci su „išli u polje po badnjake, tri velike tapine masline ili česmine.“³³

2.3. Božić

Božić je u svim krajevima karakterističan blagdan koji se usko povezuje uz obitelj i zajedništvo. U svim ljudima ovaj blagdan budi različite uspomene na tradicionalne običaje koji se obavljaju u to doba godine u zajedništvu s obitelji. U kršćanskoj je tradiciji ovo vrijeme pripreme za dolazak Isusa spasitelja, ali ujedno i priprema za početak nove godine za koju se nadaju da će biti bolja od prošle. O običajima u Kaštelima za vrijeme Božića ispričane su mnoge priče, a svaku karakterizira težnja za veseljem i radošću što su oni pronalazili međusobno jedni u drugima, odnosno veseleći se zajedno.

²⁹ Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399.

³⁰ Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 429.

³¹ Isto, str. 430.

³² Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 70.

³³ Isto, str. 73.

Na Badnjak bi se kitio bor što je djeci posebno donosilo radost i veselje jer su znali da se približava Božić. Znali su da će ubrzo biti velika gozba za Božićni ručak i da će ubrzo moći otvoriti svoje poklone.

Poslovica "*Jema svega - ka na Božić!*" upućuje na veliko bogatstvo i svečanost Božićnog ručka. „Pripremila bi se božićna riža, lukanige kuhane u juhi, kiseli kupus i pečena tuka. Od kolača su pripremani štrudeli s voćem, slatki kaštelanski kolači i rafijoli. Poslije podne remeta bi s košarom u ruci ophodio selo i s povikom "*Remetan kruva*" pozivao sve seljane, a oni su mu izlazeći iz kuća ubacivali novac u košaru.“³⁴ To je bilo vrijeme neizmjernih darivanja.

Hrvati je tradicija da „prije obiteljskoga ručka na Božić pale tri svijeće koje su stavljene u pšenicu posijanu, najčešće, na blagdan Svete Lucije, rjeđe na blagdan Svete Barbare ili blagdan Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije.“³⁵

Nekoć se „u kaštelanskom kraju na Božić palila jedna svijeća koja bi se stavila u čašu napunjenu pšenicom ili kukuruzom. Te žitarice simbolizirale su želju za blagoslovom.“³⁶

U kaštelanskom kraju mladići su pod prozorima koledali svojim djevojkama:

*K meni lipa moja danice,
veseli se dušo mila,
jer naresi bilo lišce,
s kojim si me zamamila.
Gledaj tvoga sokolića,
doša sam te ja vidjeti,
živa željo, srca moga.
na dobro ti dan Božića.
Želim s tobom, dušo, stati,
rad gizdavog lišca tvoga.
Gledaj svoga sokolića:*

³⁴ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 93.

³⁵ Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016, str. 173.

³⁶ *Isto*, str. 173.

*Na dobro ti dan Božića*³⁷

U to vrijeme bi se veselje širilo na sve strane. Stvorili bi ugođaj u kojemu bi čovjek rekao da veselju nema kraja. Pjevale bi se razne pjesme Božićnog ugođaja, bile one vjerskog ili svjetovnog karaktera podizale su atmosferu među stanovnicima sela.

Poslije Božića blagdani su sv. Stjepana, sv. Ivana, sv. Mladenaca i sv. Obitelji. Na Silvestrovo služe se misa zahvalnica.³⁸

U daljnjemu tijeku rada detaljnije će se predstaviti običaji za vrijeme posljednjega dana u godini te njihov značaj u cjelokupnoj baštini stanovnika Kaštela.

2.4 Silvestrovo

Silvestrovo je posljednji dan u godini te je dobilo naziv po papi Silvestru I. Silvestar I., rođeni Rimljanin, bio je trideset treći papa od 31. siječnja 314. godine do 31. prosinca 335. godine, bio je papa ukupno dvadeset jednu godinu, jedanaest mjeseci i jedan dan.³⁹

Kult svetoga Silvestra raširen je u Hrvata, a ogleda se u crkvama posvećenim tom svecu te vjerskim običajima, obredima i ophodima na Silvestrovo.⁴⁰ „Silvestrovo karakteriziraju vjerski običaji i obredi: molitve, mise zahvalnice, škropljenje čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale. Zadnji dan u godini treba zahvaliti Bogu na svim darovima protekle godine i prikazati mu molitve za nastupajuću godinu. Taj dan u crkvama se slave mise zahvalnice.“⁴¹

Koledanje je trodijelno čestitarsko pjevanje koje izvodi skupina od pet do sedam mladića ili odraslih ljudi.⁴²

U Kaštel Kambelovcu koledalo se bližem rodu:

Zlatno grano od orija,

³⁷ Dragić, Marko, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (1), 2008, str. 27.

³⁸ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 94.

³⁹ Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 304.

⁴⁰ Isto, str. 309.

⁴¹ Isto, str. 310.

⁴² Isto, str. 312.

*faljen Isus i Marija
U kući van srića bila,
svaka srića i veseje.
Ovo su van naše žeje,
naše žeje od ljubavi.
Naše žeje od ljubavi,
ke gojimo prema vami
Na dobro van Mlado lito,
Mlado lito plemenito,
rodilo van uje, žito,
i lozica po gorica.
Neki su pjevali:
Domaćina pozdravimo,
domaćin je čovik pravi.
Niz Kaštila redon sela,
poznaju ga sva vlastela.⁴³*

2.5. Nova godina

Na Novu godinu iza propovijedi svećenik čestita puku Mlado ljeto i blagoslivlje papu, biskupa i sam puk, a na Brcu u Kaštel Starom i Kaštel Novom mjesni bi puhački orkestri održavali popodnevni koncert.⁴⁴ Svi su imali priliku uživati u zvuku tradicionalnih i svevremenskih skladbi koje su mještani izvodili s mnogo truda i prepuštenosti zvuku raznih puhačkih instrumenata. U skladu s time može se zaključiti da su mještani njegovali glazbenu kulturu i da su na taj način doprinijeli unapređenju društvenoga života u Kaštelima. Glazba je davala posebnu ljepotu životu u naselju.

Jedan od posebnijih običaja za vrijeme Nove godine veže se uz dječje radosti. Na Novu godinu djeca bi išla u rod na čestitanje s jabukom u ruci, a svaka bi majka svome djetetu dala jednu lijepu jabuku te bi dotični, kad bi zaželjeli „*Sritna ti Nova godina*“, ili „*Na dobro ti došla Nova godina*“, ili „*Na dobro ti došlo Počelo*“, nakon čestitanja uzeo jabuku i u nju dobro

⁴³ Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 316-317.

⁴⁴ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 94.

zatjerao komad metalnog novca, obično *krunu* ili *pimpericu* (pola dinara), *dinar* ili *dvodinar*.⁴⁵ Kada bi se djeca vratila kući, po cijeloj jabuci bi bili nabodeni veći ili manji novčići.

2.6. Sveta tri kralja

Sveta tri kralja (Bogojavljenje, Vodokršće) „predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor.“⁴⁶

Toga dana vrši se: „blagoslov vode; škropljenje blagoslovljenom vodom; usmene lirske pjesme (vjerske i svjetovne); maskirani ophodi zvjezdara i koledara; blagoslov kuća i apotropejski obredi.“⁴⁷

U Kaštelima se „uoči Sveta tri kralja, blagoslivlje voda za blagoslov kuća (Vodokršće). Najprije bi se blagoslovalo općinsku i školsku zgradu, a onda je slijedio blagoslov privatnih kuća. Župnika i ministrante pri blagoslovu bi pratilo mnoštvo djece koja bi pred kućama pjevala božićne pjesme (glorijaši – *Glorija, glorija, U sve vrime godišća, Neću vikat za ništa, Rogači, Zeleni buvači*).“⁴⁸

Na blagdan Tri kralja pjevaju se usmene lirske vjerske pjesme, primjerice:

*Tri su kralja idrila,
da b' Isusa vidila.
Mnogu goru projdoše
dok u Betlem dojdoše.
Kad u Betlem dojdoše,
to Isusa nađoše
i njemu se klanjaše,
Bogu hvalu davaše
Sveton Divon Marijon*⁴⁹

⁴⁵ Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac*, Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine, Kaštel Kambelovac, 1991., str. 256.

⁴⁶ Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 98.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 94.

⁴⁹ Op.cit. str. 102.

Mladići su u Kaštel Starom koledali:

*Dobra večer, Bog da,
Draga dušo moja,
Da ti dara poda
Virna sluga tvoja.
Gospojo i vilo,
Cvite od slatkosti,
Urešenje moje,
Kruno od liposti.
Evo nam projdoše
od Božića blagdani,
ali ne projde
ljubav među nami.
Projdoše Božići,
Projde Mlado lito,
Ja te ne darova,
Moja zlatna kito.
Evo su nam došli
Vodokršća kralji,
Kad se dariju
Među sobom dragi.
Moja dušo draga,
Ja dara ne imam,
Nego da ti srce
S ljubavlju darivam.
Zbogom, dušo moja,
Zbogom, srce moje,
Zbogom mi ostavaj*

Vilo i gospojo. ⁵⁰

2.7. Uskrs

Za vrijeme Uskrsa bio je običaj da se nakon mise skupe ljudi te da krenu u polja. Kada bi stigli na polja krenuli bi s molitvama. Vjerovali su kako njihove molitve tjeraju sva zla sa tih polja i donose blagostanje i dobar urod. Pjesme, odnosno molitve pjevnog tona koje su se molile na tim poljima, većinom su izgledale nešto slično ovoj „*da sve vitre i oblake umiriti i ukloniti dostojiš se*“.⁵¹

Nakon molitve na polju odlazilo se u kamene malene crkvice koje su se nalazile nedaleko od polja ali su bile mnogo udaljene od naselja i nalazile su se u prirodi podno kamenitih planina. Te posebne crkve narod je nazvao potkozjačke crkve. Tu se održavala misa, a nakon mise boravilo se u predivnoj prirodi koja ja okruživala crkve. Budući da su ljudi znali da će se nakon mise boraviti u prirodi nosili su sa sobom sirnice, jaja, domaće vino, pršut i druge namirnice s kojima su se častili.⁵²

2.8. Gospa Stomorije

U Kaštel Novome štovanje Gospe Stomorije ima dugu tradiciju i običaje koji se uz nju vežu. Za blagdan Velike Gospe mještani se posebno družu u prirodi pod granama stabala, uz potočiće i na livadama, slaveći Božju prirodu. Obitelji dolaze na livade sa svim potrepnostima za cijeli dan kako bi se svi mogli pokazati Gospi i zajedno slaviti njezin blagdan. Dolazilo bi se u rano jutro, a odlazilo tek uvečer iako neki nisu ni odlazili nego bi prenoćili pod zvjezdanim nebom okruženi predivnom prirodom.

Na taj se dan na livadama dalje od crkve peče, kuha, ruča uz obilje hrane i pića. Taj dan livada se pretvori u jednu veliku gostionicu gdje svi sa svima dijele svoju trpezu i vino i piće se toče na svakom kutu. Pjeva se, luduje se, veseli se i to sve u čast njima najdraže Gospe

⁵⁰ Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 106.

⁵¹ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 136.

⁵² Isto.

Stomorije. Ujutro se započinje s misom koja se naziva poljskom misom, a ona počinje pjesmom o Uznesenju Blažene Djevice Marije na nebo.⁵³ Crkva je previše mala kako bi primila snilno stanovništvo koje se okupilo te se rulja jednostavno skupi pred crkvom gdje se već godinama postavlja šator kako bi štitio od žege.

Nakon mise koja završava u podne ponovo se slavi uz hranu i objed. Svi odlaze na livadu, u hlad maslinika ili u svoje obližnje bašte. Obilje hrane i pića svugdje se može vidjeti, a kaštelanskih makaruna i rujnog vina ima u izobilju. Domaćice koje imaju malenu djecu te zbog njih nisu mogle prisustvovati cjelodnevnom slavlju sada dolaze bez obzira na žegu u podne. Donose košare s objedom za ostatak svoje obitelji koji se tu nalazi od ranog jutra.

Prethodni izvori navode kakvo je bilo kaštelansko slavlje za vrijeme različitih blagdana. Mnogo se vremena provodilo u prirodi i razne su se molitve posvećivale dobrom urodu jer su upravo stanovnici Kaštela živjeli od tih polja, prirode i uroda u koji su uložili cijeli svoj godišnji trud. Ono što je posebno u kaštelanskom kraju jest da i neovisno o crkvenim blagdanima mještani često odlaze u polja, a oni koji to najčešće rade upravo je mladež. Organiziraju razne izlete i veliku pažnju posvećuju druženju i zabavi.

3. Društvene zabave

*"U Donjim Kaštelima imamo na pet mjesta bale. Mladost u vrtlogu plesa traži sreću, a to sve veseli i starije pomlađuje, jer na mladima svijet ostaje."*⁵⁴

Ovim riječima započeta je priča o zabavama kaštelanskih ljudi. Zabavljala se i mladost i starost. Veselje, glazba, ukrašeni brodovi i plovidba uz obalu Kaštelanskoga zaljeva neizostavni su dijelovi za zabavu i živost koja se unosila u pasivno zimsko razdoblje.

„Iza 6. siječnja, odnosno Tri kralja, počinje pokladno razdoblje koje traje do Čiste srijede - Pepelnice. U tome su se periodu priređivale društvene zabave, još bolje rečeno šerate. One su se održavale najčešće u prostorijama Hrvatske čitaonice, hotela Palace i pansiona Riviera. Na njih su zajedno bile pozivane i mlađa i starija generacija. Velika je bila brojnost šerata u Donjim Kaštelima između dvaju svjetskih ratova i bile su dobro posjećene jer su

⁵³ Isto, str. 137.

⁵⁴ Jadranska pošta, 1930. godine (ondašnji dnevni tisak)

stvarale red i mir na opće zadovoljstvo mještana.“⁵⁵

„Bio je to društveni ples u kojemu su postojala i neka pravila. Ako bi, na primjer, tih večeri neki parovi naručivali solo pjesme uz naplatu, značilo bi da ističu dotičnu djevojku kao buduću suprugu. Dakako, roditelji su budnim okom pazili na svoje kćeri, a majke bi često dobivale od mladića koji su željeli njihove kćeri tratimenat, odnosno kolač ili limunadu. Mladić koji bi ga poslao majci ostao bi anonimn.“⁵⁶

„Šerate su trajale gotovo do zore pa je običaj bio tek oko ponoći uzvanike poslužiti večerom. Pri tome je svako društvo pripremalo svoj specijalitet za večeru i time su se širila ukusna jela i dobri recepti. Veseli bi ugođaj tih večeri podizali mjesni glazbenici koji su bili neizostavni. Oni su se nazivali kapele i bili su ujedno i organizatori šerate. Pjevale su se stare kaštelanske pjesme i plesao valcer, tango, četvorka, pic-polka i mnogi drugi zabavni, tada jako moderni plesovi. Također je bila istaknuta elegancija plesača i ugladenost starih kavalira.“⁵⁷

Ukratko ovako izgledale su zabave u starim Kaštelima. Mnogo su se razlikovale od današnjih plesova i zabava koje obilazi mlađa populacija, ali su u to vrijeme za tadašnju mladost bile najatraktivniji oblici zabave i najbolji način međusobnog upoznavanja. Neizostavno je bilo zajedničko druženje i starih i mladih. Upravo su tako učili jedni od drugih i pružali podršku u svemu. Može se zaključiti da nije nedostajalo hrabrosti mlađima i mudrosti starijima.

4. Krnjeval

„Krnjeval u svojoj beskrajnoj širokogrudnosti, sve tolerira, sve probavlja, sve oprašta i dozvoljava. Glavno je da se zabavlja, puno, ludo i zanosno.“⁵⁸

Mnogi gradovi imaju svoju tradiciju i običaje vezane uz pokladno vrijeme, a u Kaštelima se također odvija posebna zabava. U to vrijeme poklada, koje je trajalo od blagdana Sveta tri kralja pa do početka Korizme, nestajale su razlike među slojevima građana jer su svi sudjelovali u pokladnoj povorci. Jedina razlika koja se primjećivala bila je u raskošnim maskama koje su imućnije obitelji mogle priuštiti, dok su se one nižeg materijalnog statusa

⁵⁵ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 120.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 121.

⁵⁸ Jadran, 1927. godine (ondašnji dnevni tisak)

snalazile kako su znale u izradi svojih maski. Glavni cilj ovih „mačkara“ bio je da se svi dobro zabave, te da se po starom vjerovanju otjera zlo prijašnje godine.

„Maskiranje svoje korijene vuče još od pretkršćanskih vremena. Nekoć su se mladi maškarakali išarajući lice, ili na nj stavljajući krpe, muški bi se obukli u ženske i obratno, pa bi tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Kupili bi od vrata do vrata darove koje bi i dali susjedi, obično jaja i suho meso a poslije bi dobivene darove dijelili među sobom.“⁵⁹

Donjokaštelanski krnjeval prati se već od devedesetih godina 19. stoljeća, a plesovi se odvijaju kroz ulice gdje se maškare susreću u manjim grupama.⁶⁰ Svi u grupama bili su prerušeni u različite maske kako bi tim maskama otjerali sve nedaće i loše duhove iz prethodne godine i dozvali bolja vremena. Nakon nekog vremena nositelji krnjevala postaju puhački orkestri koji svojom svirkom predvode povorku. Sadržaj se tijekom vremena proširio i pomalo promijenio, odnosno došlo je do novih sudionika povorke. Neki od noviteta su bili ti da se odvijala povorka maškaranih glazbara na magarcima koja je prolazila kroz selo, paljenje Krnje i vatromet.

Izbijanjem Prvoga svjetskog rata ne spominje se više održavanje društvenih plesova pa je već time bilo onemogućeno organiziranje krnjevala.⁶¹ Tek nakon rata opet oživljavaju plesovi, odnosno maskenbali.

„Dolaskom Stipe Vuletina Meta na čelo štafiličkih maškara 1931. godine započet će novo razdoblje u koje će Meto unijeti svoj snažan smisao za humor. Najveći i najznačajniji dio programa odvija se na Pokladni utorak. Običaj je oživio na način da se ustaljuje pokladni program i to: šerate puhačkih orkestara, povorka umaškaranih glazbara, osuda i paljenje Krnje te tradicionalni ples pod maskama na Pokladni utorak.“⁶²

„U Kaštelima su se u pokladno vrijeme, većinom, svake subote održavale i šerate. Organizirao bi se i ples i lutrija. Neki bi došli umaškarani, a neki ne bi. Na pokladni utorak bile bi završne šerate, kao i krnje, maskenbal i čitanje oporuke krjnine.“⁶³

⁵⁹ Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., str. 158.

⁶⁰ Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *nav. dj.* str. 126.

⁶¹ Isto, str. 128.

⁶² Isto.

⁶³ Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., str. 163.

5. Novela

Novela je vrsta priča o običnim ljudima i njihovu životu.⁶⁴ U kaštelanskom kraju najpoznatija je novela o Miljenku i Dobrili.

Miljenko i Dobrila

Legenda o Miljenku i Dobrili prepričavana je generacijama narodnom predajom. O tome govori i sam pisac Marko Kažotić koji navodi živu predaju. Ona se mogla čuti još za vrijeme njegova života u kaštelanskom kraju. Pisac je bez sumnje dozvolio sebi i slobodu stvaralačke mašte u romanesknoj obradi legende, pa se unaprijed ogradio izjavom u predgovoru romana: „Ja neću tvrditi njezinu istinitost, ali kratak razmak koji dijeli događaj od vremena kada je napisana uspomena, jednostavno pripovijedanje, napokon predaja koja još živi, nagone me na pomisao da vjerujem kako nije bila bez temelja.“⁶⁵ Pri tome treba istaknuti činjenicu da u crkvisi sv. Ivana u Kaštel Lukšiću od davnine postoji nadgrobna ploča s natpisom: „Pokoj ljubovnikom“.⁶⁶ Prvo izdanje romana „Miljenko i Dobrila“ objavio je pisac Marko Kažotić na talijanskom jeziku 1833. godine u Zadru.⁶⁷ U daljnjemu radu iznijet će se roman Marka Kažotića o ljubavnoj tragediji mladih plemića iz sedamnaestoga stoljeća u Kaštel Lukšiću.

Između Splita i Trogira, na sredini, nalazi se Kaštel Lukšić, jedan od najljepših od sedam živopisnih Kaštela. U centru mjesta sagrađen je davne godine 1487. stari plemićki dvorac (kaštel) konta Radoslava Vitturija, bogatog veleposjednika plodnih vinograda i maslinika. Dvorac se nalazio na morskoj hridi, bio je opkoljen sa svih strana morem i jedino ga je s kopnom povezivao drveni pomični most. Nakon što su prošla opasna vremena okrutnih Osmanlija, u drugoj polovici 17. stoljeća u dvorcu konta Radoslava Vitturija, rasla je njegova jedinica kći Dobrila. Bila je daleko najljepša djevojka u tom kraju. Bljedoća na njezinom stidljivom licu bila joj je glavna fizička karakteristika. Plava joj je kosa padala u zlatnim uvojcima na ramena, a ispod dviju odmjerenih trepavica blistale su oči življe od dugina sjaja. Bila je lijepa kao anđeo,

⁶⁴ Marko Dragić, *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara*, Riječ (časopis za slavensku filologiju), god. 14, sv. 3., Rijeka, 2008., str. 207-228.

⁶⁵ Zorić, Mate, *Legenda o Miljenku i dobrili*. U: Šebić, Milan (ur.). *Dva stoljeća obrazovanja, školstva i kulture u Lukšiću i Kaštelima. Roman Miljenko i Dobrila*. Tro „Franjo Kluz“, Omiš, 1985., str. 427.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto, str. 370.

a draga kao sunce. Suđeno joj je da bude raskoš svoje porodice.

Zapadno od kaštela konta Radoslava Vitturija, na nedalekoj morskoj hridi, nalazi se i drugi kaštel sagrađen još 1482. godine. U njemu je s manje raskoši živio udovac konte Adalberto Rušinić i njegov jedinac Miljenko, plemeniti, uljudni i velikodušni mladić. Bio je obdaren rijetkom ljepotom, vesele i odvažne naravi. Njegov život bio je pun osjećajnosti i razuma.

Njihove obitelji bile su povezane najmilijim i najnježnijim vezama. Radoslav je nježno pazio Miljenka isto kao što je Adalberto volio prijateljevu djevojčicu Dobrilu. Toliko je njihovo prijateljstvo bilo prisno da su živjeli skoro u bratskoj vezi, međusobno dijeleći svako dobro i zlo. Miljenko je još u ranom djetinjstvu izgubio majku, ali je u supruzi konta Radoslava, kontesi Mariji, našao svoju drugu majku. Marija je s neizmjernom količinom ljubavi jednako ljubila i Dobrilu i Miljenka. Maštala je o ljubavnoj sreći pa su Miljenko i Dobrila predstavljali za nju krasnu sliku budućnosti.

Tako je zajedno raslo ovo dvoje mladih živeći jedno s drugim u nevinosti djetinjih igara. Tijekom vremena, osjetio je Miljenko da mu čuvstvo ljubavi nadrasta čuvstvo prijateljstva prema Dobrili. Hvatao bi ga neki nemir kad bi bio daleko od svoje prijateljice. I u Dobrilinoj duši pojavi se tiha sjeta. Maštala je neprestano o Miljenku. U noćnim tišinama budilo joj je to mekani otkucaj srca i svaki joj je bio sladak i drag. U mladim zaljubljenicima svakodavno se razvijala sve veća potajna ljubavna vatra.

Sunce je već bilo raspršilo zvijezde dok se pojavljivalo nad obroncima Mosora. Sve je obećavalo miran i raskošan dan kojeg su dvije prijateljske obitelji odlučile zajednički provesti u svečanom veselju prigodom početka berbe grožđa u vinogradima konta Radoslava Vitturija. Miljenko je potajnim pogledom pratio Dobrilu. Kada je zapazila Miljenka, nekoliko je riječi njemu uputila. Teško je disala, sva u strahu, čedno se bojeći da ne susretne njegove ljubazne oči pogledom. Zatim su, ispunjeni zajedničkim čuvstvom nježnosti, krenuli do brežuljkastog stijenja. Dva nježna ljubavnika jedan drugome ispovijedaju svoju tajnu ljubav.

Nakon što su zaljubljeni proveli tri godine u svojoj čistoj ljubavi, nastala je prepirka između njihovih otaca zbog prava nad težacima u Kaštel Lukšiću. Konte Radoslav Vitturi nagovarao je Adalbertove težake da rade samo na njegovoj zemlji. U ovoj svađi konte Radoslav ispao je jako ohol čovjek.

Tako se poslije najiskrenijeg prijateljstva stvorio nepremostivi jaz između ove dvije

plemićke obitelji u Kaštel Lukšiću. Vrtlog nevolja zahvatio je i njihovu djecu jer njihova prava ljubav nije htjela primiti prokletstvo i mržnju otaca. Sva dosadašnja tajna ljubav Miljenka i Dobrile morala je postati još većom tajnom, iako je ljubavna vatra plamsala sve više.

Nije prošlo puno vremena i uslijedile su samo nevolje. Od trenutka kada su roditelji saznali za njihovu vezu, Dobrila je bila pod strogim nadzorom, a Miljenka su roditelji poslali u Veneciju. No nije sve ostalo na tomu. Dobrilin otac ugovorio je vjenčanje svoje kćeri sa starijim trogirskim plemićem. Miljenko je za to saznao i došao iz Venecije upravo u trenutku kada su mladenci izgovarali zavjete te je spriječio vjenčanje. Kako bi je kaznio zbog sramote koju mu je nanijela, Dobrilu je otac poslao u samostan u Trogir, a kako bi spriječio Miljenka da je pronađe, naručio je njegovo ubojstvo koje zbog Miljenkove domišljatosti nije uspjelo. Miljenko se tada pruerušio u fratra i sačuvao tako svoj život.

Miljenko nije odustajao u svom naumu da nađe voljenu osobu vrijednu svih opasnosti i nedaća koje je morao proći. Pokušavajući pronaći Dobrilu, Miljenko je došao u sukob sa zakonom i zbog toga su ga osudili na zatvor u Visovcu. Tamo je upoznao bolničarku preko koje je Dobrili slao poruke i ugovorio bijeg. Bijeg mladih natjerao je Dobriline roditelje na popuštanje te su im stoga poručili da se vrate u Kaštel Lukšić kako bi se obavilo vjenčanje.

Upornost i snaga ljubavi doveli su ih ipak do vjenčanja. Međutim, ljudsko zlo i prekomjerna mržnja nisu se mogli iskorijeniti. Nakon što je u kolovozu 1690. godine obavljena vjenčana ceremonija, Dobrilin je otac, ne mogavši podnijeti da se njegova kći udala za Miljenka, iz osvete na mostu ispred dvorca ubio svojega zeta. Dobrila je nakon toga izgubila zdrav razum, razboljela se i nedugo potom umrla. Posljednja želja bila joj je da bude pokopana zajedno s Miljenkom u crkvi Sv. Ivana u Kaštel Lukšiću nasuprot dvorca. Na njihovu vječnom počivalištu zauvijek je uklesana poruka "Pokoj ljubovnicima", a u Kaštel Lukšiću još uvijek postoje oba dvorca, i Vitturijev i Rušinićev.

Legenda o Miljenku i Dobrili obiluje mnoštvom pouka, stoga narod i u današnje vrijeme priča o njenoj važnosti. Razlog tome je što su sve misli usmjerene na kritiziranje ljudske pohlepe, mržnje i sebičnosti prema iskrenoj i čistoj ljubavi. O sudbini dvoje mladih napisane su: novela, opera te kazališna predstava, a dječji dom u Kaštel Lukšiću, smješten nedaleko od njihova posljednjeg počivališta, nosi naziv Miljenko i Dobrila.

6. Zaključak

Kaštela su malo mjesto koje obiluje jako velikom poviješću i tradicijom. Mnogi ljudi nisu upoznati s Kaštelanskom tradicijom. Raznovrsni su običaji i obredi vezani uz kaštelansko područje koji svjedoče očuvanju tradicije i otvorenosti novim idejama. Opisavši crkveno-pučku baštinu, običaje vezane uz različite blagdane, druženja, zabave i povijesne priče mještana, vjerno su se prikazala ondašnja Kaštela. Pri tome se može zaključiti da život ljudi nije bio opterećen velikim ekološkim poteškoćama i problemima urbanizacije koji u današnje vrijeme u čovjeku stvaraju nemir i nezadovoljstvo. Nadalje, obuhvaća se misaonost ljudi onoga vremena, odnosno njihovo shvaćanje života i njegovih vrednota. Nalazili su zadovoljstvo u malim stvarima što je prouzročilo življenje u zajedništvu i veselju. U skladu s time uviđa se prirodna i povijesna vrijednost grada. Navedene crkve i običaji neizostavni su dio tradicionalnoga bogatstva Kaštela koje je još do današnjega vremena nedovoljno istraženo. Svi izvori navode da imaju mnogo lijepih običaja u svako doba godine i za svaku prigodu.

Usmena baština blago je koje je tako blisko, ali i tako daleko zbog načina života koji se mnogo promijenio od načina na koji su živjeli preci. Tradicija se ne bi smjela zaboraviti i ne bi se smjelo dopustiti da se blago usmene predaje izgubi. Zaključak bi bio da je Zemlja mistična i duboka i krije u svojoj utrobi to blago spomenika i dogodovština. Dakle, težak trud dovest će do njene dubine, a uz to i do uspjeha i poboljšanja čovjekove svijesti i viđenja svijeta. Da bi se usmena predaja očuvala za dobrobit budućih generacija, stari i vrijedni običaji nikada se ne bi smjeli zaboraviti u modernom društvu.

Literatura

1. Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac*, Bijaći, Društvo za očuvanje kulturne baštine, Kaštel Kambelovac, 1991.
2. Braica, Silvio, Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004., str. 5-26.
3. Braica, Silvio, *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. 2002.
4. Domazet, Mladen, Vuletin, Marin, *Donjokaštelanska svakodnevica*, Difo, Zagreb, 2002.
5. Dragić Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar. 2017. str. 235-252.
6. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016, str. 149-179.
7. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303-323.
8. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
9. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, *Ethnologica Dalmatica*, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
10. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.
11. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, *Ethnologica Dalmatica*, 21 (1), Etnografski muzej, Split, 2014., str. 103.-123.
12. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 155-188.
13. Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, *Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost*, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., sr. 71.-80.

14. Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011. str. 260.-287.
15. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
16. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
17. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
18. Dragić, Marko, *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara*, Riječ (časopis za slavensku filologiju), god. 14, sv. 3., Rijeka, 2008., str. 207-228
19. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 96-117.
20. Dragić, Marko, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008, str. 21-43
21. Hrvatska enciklopedija. <http://enciklopedija.hr> (17. 8. 2018.).
22. Muzej grada Kaštela (<http://www.muzej-grada-kastela.hr/priceobicajiadvent.html>)
23. Zorić, Mate, *Legenda o Miljenku i dobrili*. U: Šebić, Milan (ur.). *Dva stoljeća obrazovanja, školstva i kulture u Lukšiću i Kaštelima. Roman Miljenko i Dobrila*. Tro „Franjo Kluz“, Omiš, 1985.
24. Žanetić, Katarina; Dragić, Marko, *Sveti Martin u korčulanskoj tradicijskoj kulturi*, Bosna franciscana 46, Sarajevo 2017. str. 395.- 414.

Sažetak

Navodeći običaje mještana, druženja mladih i starih generacija, zabave te povijesne priče, prikazana je prirodna i povijesna vrijednost prostora. Veliku ulogu u donjokaštelanskome društvu prve polovice dvadesetoga stoljeća imala je Katolička crkva, a crkve u naseljima bile su jedno od glavnih žarišta društvenoga života. U kaštelanskom su se kraju posebno istaknuli običaji za vrijeme: sv. Barbare, Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije i sv. Lucije. Velik je značaj tih blagdana za mještane i svakoga od njih su osobito cijenili te pridavali veliku važnost. Posebno se ističe pobožnost prema Gospi Stomoriji kojoj će se stanovništvo obraćati u teškim životnim trenucima zavjetnim darovima i molitvama kao svojoj zagovornici i tješiteljici. Crkve i običaji vjerno svjedoče tradicionalnom bogatstvu grada Kaštela. U literaturi se navodi kakvo je bilo kaštelansko slavlje za vrijeme različitih blagdana. Mnogo se vremena provodilo u prirodi i razne su se molitve posvećivale dobrom urodu jer su upravo stanovnici Kaštela živjeli od tih polja, prirode i uroda u koji su uložili cijeli svoj godišnji trud. Veliku pažnju posvećivali su društvenim zabavama u kojima su se zajedno družili i veselili i mlađi i stariji naraštaji. Mnogi gradovi imaju svoju tradiciju i običaje vezane uz pokladno vrijeme, a u Kaštelima se također odvija posebna zabava. U to vrijeme poklada, koje je trajalo od blagdana Sveta tri kralja pa do početka Korizme, nestajale su razlike među slojevima građana jer su svi sudjelovali u pokladnoj povorci. Legende i priče u Kaštelima zauzimaju posebno mjesto. Legenda o Miljenku i Dobrili nadjačala je mnoge druge svojom poučnom pričom u kojoj je naglašena važnost ljubavi u životu. O sudbini dvoje mladih napisane su: novela, opera te kazališna predstava, a dječji dom u Kaštel Lukšiću, smješten nedaleko od njihova posljednjeg počivališta, nosi naziv Miljenko i Dobrila. Svi izvori navode mnoštvo lijepih običaja i druženja različitih generacija u svako doba godine.

Ključne riječi: kaštelanski običaji, crkveno-pučka baština, društvene zabave, krnjeval, Miljenko i Dobrila.

ORAL – LITERARY FORMS OF THE KAŠTELA REGION IN THE ETHNOLOGICAL CONTEXT

Summary

Quoting the traditions of locals, the cordiality between the older and younger generations, festivities and legends, the natural and historical values of the area are demonstrated. The Catholic church played an important role in the social life of the lower Kastela, the churches being the focal points of society. In the area, the traditions that stood out the most were during the celebrations to Saint Barbara, Saint Lucija and the Immaculate conception of the Blessed Virgin Mary. These holidays were of great importance to the locals, and were held in high regard. Utmost piety was expressed towards the Lady of Stomorija, towards whom the populus would direct their prayers and votive offerings, pressed by hardships of life, making her their comforter and patron. The churches and traditions offer an insight to the heridital wealth of the city of Kastela. In the literature, an ilustration of the festivities during various holidays is offered. The time was spent in nature, and numerous prayers were uttered for a plentiful yield, as the folk of Kastela made a living by working their fields, labouring yearlong. Great care was given to social events in which both older and younger generations came together, to socailze and celebrate. Many towns have their traditions and customs during carnival, and Kastela were no exception, a special event was held. The carnival, which lasted from the Three Kings day until the start of Lent, the social differences were cast away, and everyone participated in the carnival procession. The stories and legends have a special place in Kastela. The novela of Miljenko and Dobrila, overpowered many others, with its educational story, accentuating the importance of love in life. The destiny of the two inspired the writing of a novela, an opera and a play, while the nearby children`s home carries their name. Many sources report a variety of customs and intergenerational social events throughout the year.

Key words: *customs of Kaštela, church – folk heritage, social entertainments, carnival, Miljenko and Dobrila.*

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Antea Kasalo kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce pedagogije i hrvatskoga jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 26.09.2018.

Potpis *Kasalo Antea*

Obrazac P. O.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG RADA

kojom ja Antea Kasalo, kao autor/ica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad po nazivom

Usmenoknjiževni oblici kaštelanskoga kraja u etnološkom kontekstu

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjelovit tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javno dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrim akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 26.09.2018.

Potpis *Kasalo Antea*